

skupno za jezikovno razširitev še na druga področja in bi pritegnili kar največ delavcev v živahno literarno delo, bi bili v desetletju abecedne vojske lahko postavili knjižni slovenščini tako trdne in široke temelje, da bi se bila zbrala okoli nje vsa tedaj razbita in razcepljena Slovenija. Tako pa je Kr. Čbelica v tem boju zamrla, metelkovci pa so po prepovedi metelčice tudi znatno opustili svojo delavnost. Tako je desetletje do Novic prazno sorazmerno z rastjo okoli 1830. Začetne Novice so nastopile z znatno slabšim jezikom, kakor bi ga smeli pričakovati po prozi ok. 1830. Metelkova šola je izgubila mnogo vpliva, ilirska struja pa se je krepila, čeprav se je zdelo, da je že premagana.

Tako smo v času, ko je Karadžić prvič izdal »Vukov evangelij«, dobili Majarjeva »Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje in obceslavenski jezik« (1848). Stopili smo na tisto pot, ki nam jo v politično kulturnem pogledu podaja Prijatelj v Borbi za individualnost slovenskega jezika, v jezikovnem pa premalo znana, da ne rečem skoraj pozabljena, pa še zmeraj nepogrešljiva zgodovinska razprava »Razvoj novejše slovenske pisave pa Levčev Pravopis«. Kako nestvarna je bila misel, da je z umetnim krparjenjem mogoče ustvariti kak književni jezik, bi bili morali spoznati že iz knjižnega dogovora med Srbi in Hrvati, ki so bili pri tem zelo stvarni in so bili daleč od tega, da bi se spuščali v kakšno umetno stapljanje s kakim drugim jezikom. Za nas je bilo tedaj stvarno samo dvoje: sprejeti hrvaški ali srbski jezik, kakor so ga določili na Dunaju, ali pa napraviti slovenski dogovor za domač knjižni jezik na živem slovenskem narečju; kolikor je jezik krenil kasneje proč od te stvarne poti, toliko — se zdi — nas danes tepejo nasledki, da nam je knjižni jezik pretog, premalo živ in zato včasih težko uporaben.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

V ŠEMPETRSKO PREDMESTJE IN VODMAT

Od Prešernovega trga proti vzhodu se vleče na levem bregu Ljubljance pisana vrsta tesno zgnetenih, večinoma starih, majhnih hiš, del mesta, imenovan do našega stoletja šentpetersko predmestje. To je bilo naselje strojarjev, usnjarjev in mesarjev. Glavna cesta skozenj se je sprva imenovala Mesarska, potem Zaloška, po letu 1876 Sv. Petra, zdaj pa *Trubarjeva*. Ob Ljubljanci je *Petkovškovo nabrežje* (prej Sv. Petra nasip).

Ob Trubarjevi cesti št. 5 je hotel »Soča«, po prvi vojni v navdušenju za Wilsonovih 14 točk o samoodločbi narodov imenovan hotel »Wilson«; v avstrijski dobi je nosil ime »Pri avstrijskem cesarju«. (Gostilne in hoteli so si nekdanj sploh radi nadevali bleščeča »cesarska« imena; še zdaj je na Ježici »Ruski car«, ohranjen izza kongresa v letu 1821.) Tu v hotelski gostilni pri »avstrijskem« se je v *Levstikovi* družbi rada shajala literarna družba, dokler se niso preselili k »Permetu« (v Špitalski ulici 7). Dr. Ivan Tavčar pripoveduje v »Obiskih« Izidorja Cankarja s krepko

hudomušnostjo, da se je v tej družbi »vsak večer trlo jezikoslovstvo«. Nekega večera je zašel v to družbo pri »Cesarju« Simon Gregorčič in sta se tu z Levstikom osebno spoznala (V. Holz, Spomini, »Slovan« 1913).

Proti severu odcepljeni del mesta ob Kolodvorski (zdaj Moše Pijada) ulici se je prej imenoval »Blatna vas«, naselje s predmestnimi kmetijami in gostilnami. Danes se stare hišice že močno umikajo palačam. Pred hišo št. 11 postavljeni spominski steber nam pove, da je v to hišo prišel uživati pokoj Davorin Jenko, skladatelj slovenske himne »Naprej zastave slave«, ko se je po skoraj 40-letnem glasbenem delu v tedanji kraljevini Srbiji (1863—1911) vrnil domov, in da je tu umrl v začetku prve svetovne vojne (26. XI. 1914). Ob avstro-ogrskem vdoru v Srbijo je po vsem slovan-skem jugu odmevala Jenkova skladba »Što čutiš, Srbine tužni«. Skladba »Naprej...!« je bila prvič izvajana na »besedi« Slovenskega pevskega društva na Dunaju 22. oktobra 1860. Polna dvorana slovanskih gostov jo je sprejela z viharnim navdušenjem in jo povzdignila v himno.

Na Trubarjevi cesti št. 28 je imel hišo veletrgovec Viktor Rohrman. Njegova hči Milena se je v zadnjem desetletju Cankarjevega življenja tesno navezala na pesnika in mu večkrat nudila zatočišče v domači hiši, tako tudi ob nesreči po njegovem padcu na Kongresnem trgu št. 5 v oktobru 1918, malo pred njegovo smrtjo. Umrlega pesnika je dala pokopati najprej v domačo grobnico Rohrmanovih pri Sv. Križu, čez nekaj let (1923) pa je oskrbela nov in skupen grob umrli trojici naše »moderne« in ga na svoje stroške negovala do svoje smrti (1945). Četrto stoletja za njimi je legel v ta grob poslednji njih drug: Oton Župančič († 11. 6. 1949).

V hiši št. 40 je doma rodbina narodnega heroja Toneta Tomšiča, ustreljenega v Gramozni jami leta 1942; po njem je dobila ime pred kratkim sezidana šola onstran Ljubljane na Poljanah.

Vidovdanska (v avstrijskih časih Radeckega) cesta pelje zdaj skozi moderno naselje, kjer pred sto leti ni bilo hiš in se je kraj imenoval »Krvava dolina«. Tu je na št. 6 pri vdovi Pogorelčevi s svojimi rojaki Notranjci nekaj let kot nižješolec stanoval Dragotin Kette (nekoliko kasneje pa v hiši št. 26); na njegovem stanovanju je imela nekaj časa skrivaj sedež tudi dijaška Zadruga. Hiša je stala na koncu Radeckega ceste blizu mitnice (leta 1910 so jo podrli) in je v spodnjih prostorih imela gostilno, kamor sta zahajala tudi bohema Cankar in Kette (prim. Cankarjev članek »Konec literarne krčme«).

Na Trubarjevi cesti št. 58 je rojstni dom književnikov Juša in dr. Ferda Kozaka. Okrog leta 1906 je njun oče prodal domačijo in se kot vdovec priženil na Poljansko cesto št. 21 k »Štrajzelnu«. Pisatelj Juš je zajel važen kos zgodovine svojega predmestja v obsežnem romanu »Šent-peter«. Kozakov rojstni dom je kasneje dobil v posest profesor medicine dr. Janez Plečnik, brat arhitekta Jožeta.

Na voglu Usnjarske steze in Trubarjeve ceste v Goliaševi hiši št. 68 je imel Franc Župančič, oče pesnika Otona, vinotoč in špecerijsko branjarijo; to je bilo v Otonovih gimnazijskih letih. Preselil se je sem iz Dragatuša, a ni imel sreče s trgovino. Zato je šel potem z ženo vred v službo k »boletnemu uradu deželne naklade« (dacarski urad) v Stiškem dvorcu na Starem trgu 34. Pozneje se je z družino tja tudi preselil (1913) in tam kot preglednik finančne kontrole v p. umrl 5. 2. 1927, star 78 let.

Trubarjeva c. 81 (prej 87); tu je bila do nedavnega prijetno domača Černetova gostilna »Pri Jerneju«, kamor je rad zahajal Fran *Levstik*.

Od šentpétrskega mostu sem preseka Trubarjevo cesto *Rozmanova* (prej Škofja) ulica in drži dalje proti Friškovcu. V hiši št. 9 je prebival Ivan *Cankar* pri prešernoslovcu dr. Josipu Puntarju v zadnjem letu svojega življenja (do septembra 1918) in se potem preselil na Trg revolucije 5. Hranil se je v restavraciji hotela »Pri Štruklju« (danes »Turist«).

Na cerkovniški hiši (št. 82) priča spominska plošča, da je bil tu rojen Ivan *Vrhovnik* (1854—1935), zgodovinar, narodnoobrambni delavec in nazadnje trnovski župnik. Obravnaval je tudi marsikatero literarnozgodovinsko gradivo, n. pr. zgodovino Vodnikovih Lublanskih Noviz (1897); »Slava Podlimbarskemu!« (1922); Stanovališča Prešernova, Kastelčeva in Jelovškovih v Ljubljani (1926); Gostilne v stari Ljubljani (1926), ta spis obsega mnoge zgodovinske drobtine o literarnih omizjih. Njegov opus obsega nešteto raznovrstnih člankov in spisov, raztresenih po časnikih in znanstvenih časopisih, veliko v Izvestjih Muzejskega društva in nekaj brošur. Mnogo je objavljajal pod psevdonimom »Staroslav«.

V mežnariji zgoraj je imela od leta 1802 prostore stara šentpétrska osnovna šola enorazrednica, ustanovljena leta 1788. Lastno zgradbo je dobila leta 1906 na Vodmatskem polju ob Šmartinski cesti za učence iz Šmartnega ob Savi, Tomačevega, Vodmata in Most.

V staro šolo je hodil spoznavat prvo abecedo učenosti Fran *Erjavec* (1841—1842) in se potem nevesč nemškega jezika s težavo prebijal skozi nemško normalko v licejskem poslopju ter potem tam stopil v gimnazijo (1847). Tedaj je stanoval na Poljanah.

V letih 1878 do 1906 je tu živela glasbeno nadarjena družina nadučitelja Avgusta *Adamiča*, ki je štela 12 otrok. Iz nje izhaja skladatelj *Emil* (1877—1936), rojen še na prejšnjem očetovem službenem mestu na Dobrovi pri Ljubljani. Predzadnji otrok *Ivan* se je kot četrtošolec udeležil protinemških demonstracij na Pogačarjevem trgu 20. septembra 1908 in tam padel pod krogli avstrijskega vojaštva, ki je streljalo na demonstrante. Najmlajši sin *Ernest* je mladinski pisatelj in filmski scenarist (r. 1898). Nečak teh (sin njihovega brata Toneta) je skladatelj *Bojan*.

Okrog cerkve je bilo pokopališče že od 14. stoletja, ko je bila cerkev prvokrat zgrajena (1385), pa po turškem požigu v 15. stoletju obnovljena (1472) in vnovič postavljena leta 1731, ter se je deloma ohranilo še prav v konec 19. stoletja. Raztezalo se je okoli cerkve in segalo od stare šentpétrske vojašnice pa preko sedanje ceste do Hrvatskega trga. Mrliče so tu pokopavali do pod konec 18. stoletja, potem pa na takrat novem pokopališču pri stari cerkvi sv. Krištofa ob današnji Titovi cesti. Vendar so se na starem pokopališču ohranili mnogi grobovi in nagrobniki do potresa (1895), med temi tudi nekaj protestantskih nagrobnih plošč. Znano je, da je bil tu pokopan Jurij *Dalmatin* (umrl 1589) in kasneje še kljub protireformaciji menda tudi Trubarjev sin *Felician*.

Vodmat je najžalostnejši del mesta. Tu so bolnišnice in ubožnice, a jim vendar uspešno kljubuje porodnišnica z rojstvi novih življenj. V tem okolju si je postavila (1900) svoj dom stara dobrodela ustanova Zavod za gluhoneme na Zaloški cesti št. 5. Med največjimi meceni te ustanove je Ignacij *Holzapfel* (1799—1868), Prešernov vrstnik in v prvi dobi goreč

podpornik naše mlade posvetne literature; ob Metternichovem absolutizmu je sopedpisal prošnjo za dovolitev časopisa »Slavinja« (1824); sodeloval je v prvem letniku Kr. Čbelice kot pesnik, a brez pravega daru; zato je zložil Prešeren nanj znani epigram. V letih Kr. Čbelice sta si bila s Prešernom tudi sicer, po stanovanjih, zelo blizu; Holzappel je namreč tedaj (1829—1834) kaplanoval pri Sv. Jakobu, Prešeren pa stanoval v najbližji njegovi soseščini v Rožni ul. 5. Zadnjih dvajset let življenja je bil dekan v Ribnici in je v oporoki zapustil za gluhonemnico vse svoje premoženje (53.000 goldinarjev, v današnji valuti nekaj milijonov dinarjev).

V Vodmatu sta preživljala *Kette* in *Cankar* svojo najtežjo študentsko krizo, ko sta v že tako in tako usodnem letu 1895/1896 tod okoli »privatizirala«. Šestošolec *Kette* je bil 9. aprila črtan iz šolskih katalogov, kar je bilo toliko kot izključen, ker bi bil moral plačati šolnino zaradi slabe ocene v vedenju, a ni imel denarja. Teden dni nato je bil pouk zaradi potresa zaključen. Julija je doživel *Cankar* pri maturi na realki delni poraz s popravnim izpitom, jeseni pa padec za eno leto. Brez sredstev sta se spomladi po potresu zatekla v neko zasilno barako na Ledini; jeseni jima je dala streho Marija Megličeva v *Ravnikarjevi ul. 7*. Tu se je *Cankar* večkrat ustavil tudi pozneje, ko se je oglasil z Dunaja v Ljubljani, n. pr. spomladi 1898, na jesen istega leta pa pri svoji teti Mariji v *Zalokarjevi ul. 8*, kjer sta tedaj prebivala kot gimnazijca njegov brat *Karlo* in bratranec *Izidor*.

V *Mestni ubožnici* so našli zatočišče tudi mnogi onemogli kulturni delavci, n. pr. *Rado Murnik* († 1932); tu je umrla Prešernova hči *Ernestina Jelovškova* med prvo svetovno vojno (3. XII. 1917). V hiralnici je prebil zadnja leta *Jaka Alešovec* († 17. X. 1901). V Deželni (zdaj Splošni) bolnišnici so končali svojo pot slikar *Ivan Grohar* (1911), *A. Aškerc* (1912), *Ivan Cankar* (1918), *Fran Milčinski* (1932), dr. *Fran Kidrič* (1950) itd.

Na spodnjem koncu Vodmata v *Malenškovi ulici* v hiši št. 1 (prej Stara pot 7) je bil rojen *Janez Cigler* (1792). Tam je bila gostilna »Pri Španu«, v desetletjih pred drugo vojno konvikt lazaristov za revne učence, zdaj je v njej spet gostilna.

Dalje prihodnje

Blaž Tomažević

SLOVENSKO SLOVSTVO V BENEŠKI SLOVENIJI

V dobi narodnega prebujenja se je oglasila v naši književnosti kot poslednja tudi Beneška Slovenija. Med slovenskimi deželami pa je bila še vedno v posebnem položaju. Njena dolgotrajna pripadnost beneški republiki (1420—1797) je sicer prenehala; vendar tudi nove okoliščine v 19. stoletju niso bile ugodne njenemu nacionalnemu razvoju in kulturnim zvezam z osrednjim slovenskim ozemljem. Kmalu potem, ko je pripadla Avstriji, je bila nekaj let v sestavu Napoleonove kraljevine Italije; nato je bila nekaj desetletij pod Avstrijo, toda prideljena je bila Lombardsko-beneški kraljevini in znova usmerjena v stara gospodarska, upravna in